

environment, to be not only a teacher but also a student.

The formation of information and communication culture of the participants in the educational process is very important for modern education.

The professional development and methodological support of the teachers who organize and implement the educational process through the use of ICT is the key to the effective implementation of ICT in education.

Key words: *information and communication technology, teacher's information and communication competence, information and educational environment.*

УДК 371:[004+008]

Станіслава Катерина Ігорівна – доктор мистецтвознавства, доцент, професор кафедри режисури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
E-mail: conf-zr@ukr.net

ПРО СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ У СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ В УМОВАХ ЕКРАННОЇ КУЛЬТУРИ

Терміни «медіа» (з лат. – засоби, посередники) або «мас-медіа» у сучасному світі вживаються як синоніми, аналоги терміна «засоби масової комунікації». Це організаційно-технічні засоби «створення, запису, копіювання, тиражування, зберігання, розповсюдження, сприйняття інформації та обміну її між суб'єктом (автором медіатексту) і об'єктом (масовою аудиторією)» [8, с. 24]. До мас-медіа відносяться друк (газети, журнали, книги), фотографія, радіо, телебачення, кінематограф, звуко- та відеозаписи, теле- та відеотексти, рекламні щити і панелі, мультимедійні комп'ютерні системи (включаючи Інтернет), які об'єднують телевізійні, телефонні, комп'ютерні та інші лінії зв'язку. Для всіх цих засобів характерні загальні властивості: звернення до масової аудиторії, доступність великій кількості людей, корпоративний характер виробництва і розповсюдження інформації.

Найпоширенішими з медіа-засобів стали екранні форми. Екранна культура є яскравим феноменом ХХ–ХХІ століть, адже її становлення і розвиток зумовили нову стадію еволюції людства – перехід до інформаційного суспільства. Тісний зв'язок екранної культури з науково-технічним прогресом обумовив винайдення міцних технічно-екранних артефактів – кіно, телебачення, відео, комп'ютеру. Оснащуючись новими технічними можливостями, екранна культура вповні проявляє себе як культуротворчий феномен сучасності: перетворюючись на провідний фактор

життєвих реалій, вона інтенсифікує процеси, що формують масову свідомість – в тому числі, у сфері освіти та виховання.

В українській науково-педагогічній думці доволі активно проводяться дослідження щодо взаємозв'язків та взаємодії освіти та медіапростору, зокрема: вивчається західний та вітчизняний досвід впровадження і розвитку медіаосвіти (О. Баришполець, Т. Захарчук, О. Куценко, Г. Онкович, В. Осадчий, І. Сахневич, С. Стерденко); розглядаються питання визначення та функцій медіакультури (О. Баришполець, Л. Найдюнова, М. Наумова); приділяється увага стратегіям формування медіакультури (В. Живицький, М. Коткова, К. Курган, Н. Череповська, Н. Шубенко) та медіакомпетентності (О. Бурім, А. Волошина, Г. Дегтярьова, А. Сулім) особистості; досліджуються психологічні аспекти існування людини у медіапросторі, в т.ч. вивчається явище медіазалежності (Г. Мироненко, І. Мицишин, Н. Череповська).

Аналіз літератури показав, що феномен екранної культури (як складової медіакультури) у вимірах педагогічних ідей та теорій вивчений ще недостатньо. Перед сучасною педагогікою стоїть проблемне завдання створення адекватних освітніх методик, відповідних сформованим умовам існування і розвитку школярів, студентів і взагалі людства в екранному медіапросторі. Для об'єктивної оцінки нинішнього стану та перспектив розвитку освітніх процесів необхідно провести хоча б оглядовий історичний аналіз найважливіших етапів педагогічної комунікації, які безпосередньо пов'язані з тим чи іншим типом культури людства.

Отже, у залежності від характеру спілкування та контакту між людьми історія цивілізації нараховує три типи культури. Перший тип – це усна культура. «Єдиним безумовним доказом усності є сама усність, тобто спосіб побутування» [3]. Усна культура заснована на особистому контакті між людьми, їхньому безпосередньому спілкуванні.

Другою фазою розвитку культури, що прийшла на зміну усній, є книжкова культура, витоки якої сягають часів виникнення писемності. Літературна традиція характеризується двома головними ознаками: фіксованістю тексту та наявністю автора. За Ю. Клейнером, головною властивістю писемної традиції, на відміну від усної, є можливість тиражування тексту [3]. Для цього типу культури характерна поява певної паралельно існуючої реальності, за допомогою якої одні індивіди фіксують свої думки, ідеї, уявлення (через засіб-посередник – книгу), а інші – це читають.

Третій, сучасний тип культури – це екранна або аудіовізуальна культура – нова комунікативна парадигма, що доповнює традиційні форми спілкування між людьми (культуру

безпосереднього спілкування та культуру писемну). Екранна культура зароджується у кінці XIX століття разом з кінематографом і протягом XX століття стає «основним механізмом формування і трансляції норм, звичаїв, традицій та цінностей, що складають основу як окремих культурних спільнот, так і масової культури» [5, с. 15–16]. Отже, під екранною культурою ми розуміємо тип культури, основним матеріальним носієм текстів якої є не писемність, а «екранність». Основною ознакою екранної культури є динамічний, щосекундно змінний, діалоговий (чи полілоговий) характер екранного тексту.

Відповідно до теорії доктора педагогічних наук Г. Ільїна, в історії освіти виділяються чотири основні форми навчання (які природно відповідають вищезазначеним типам культури): безпосереднє родинне спілкування (батьки – діти), безпосереднє соціальне спілкування (наставник – учень), опосередковане спілкування (підручник – учень), опосередковано-безпосереднє спілкування (комп'ютер – учень) [2, с. 27]. Перехід від однієї форми до іншої, на думку автора, являє собою справжню революцію, тобто радикальну зміну моделі взаємовідносин учасників комунікаційного процесу.

Так, перша революція «від природного батька до духовного» являє собою перехід від культури традицій до культури слова (передача знань «від батька до сина» змінюється на модель «вчитель – учень»).

Друга революція «від культури слова до книжкової культури» була обумовлена появою книгодрукування. Книга радикально змінила уявлення про вчителя як автора висловлювання: якщо досі особистісні якості та гідності вчителя були головними засобами переконання, то тепер автор ставав «маскою»: відбувся суттєвий культурний перехід від вчителя-оратора, як головного носія знань, до власне самої функції висловлювання, яку демонструє друковане слово. У той же час книга не тільки розширила число читачів-учнів, а й породила потребу у вчителях та формуванні науки про навчання (дидактики). Виступаючи в ролі носія наукового знання, вчитель повинен був репродукувати зміст наукової істини, представленої в книзі-підручнику, не відхиляючись від неї.

І, нарешті, третя революція «від знань до інформації» зробила перехід від книжкової культури до екранної. «Екранна культура заснована на «екранній мові», тобто часовому потоці екранних зображень, який вільно вміщує в себе поведінку і усну мову персонажів, анімаційне моделювання, письмові тексти і багато іншого» [2, с. 30].

Екранна еволюція налічує кілька етапів, обумовлених історичним розвитком. Справедливою є думка В. Позніна, що «екранне мистецтво іманентно пов'язане з технікою, і вся історія розвитку кіно, телебачення, мультимедіа показує, що зміна естетики аудіовізуальних творів пояснюється не тільки впливом перемін у суспільстві і культурному середовищі, а й являється результатом процесу взаємодії творчих ідей з ідеями технічними» [6, с. 3]. Отже, завдяки удосконаленню технічно-технологічних засобів кожний з еволюційних етапів створював передумови для появи нового виду екранної культури. Системотворчою ознакою, що об'єднує усі види, є подача об'єктної інформації у вигляді динамічного зображення, поєданого (у більшості випадків) зі звуком.

Перший етап – винахід кінематографа. Кіно стало не просто специфічним мистецтвом ХХ століття, але й у певному смислі творцем самого образу ХХ століття. Пройшовши складний шлях становлення, кіно стало важливим засобом масової комунікації, джерелом інформації, розвагою, демократичним співрозмовником, засобом пропаганди, посередником між владою і народом тощо.

Другий етап – поява синхронного запису звуку. Звуковий фільм став першим технічним засобом розповсюдження аудіовізуальної інформації. Зоровий образ збагатився мовою, музикою та шумами.

Третім етапом став розвиток телебачення, суттєвою ознакою якого є трансляційність, що забезпечила глядачеві можливість відчувати себе співприсутнім в реальний час подій.

Четвертий етап ознаменувався появою і розповсюдженням відеоінформації на різноманітних технічних носіях (магнітна плівка, оптичні носії тощо). Відбулося суттєве зближення аудіовізуальних записів з книгами, адже стало можливим зупиняти перегляд, неодноразово повертаючись до будь-якого фрагменту фільму.

П'ятий етап пов'язаний з появою комп'ютерної анімації та інтерактивного спілкування, яке дає можливість глядачу-користувачу вести діалог з машиною. Посередником у цьому спілкуванні став екран.

Шостий етап характеризується поширенням Інтернету. Це вже абсолютно новий етап комунікацій між людьми і нова фаза в отриманні зображення. Інтернет зробив інформаційні потоки загальнодоступними і фактично став глобальним аудіовізуальним конгломератом сучасної культури, для якого майже не існує кордонів.

Екранна культура дозволяє виходити в інформаційний простір, розширювати діапазон вибору інформаційних каналів,

збільшувати швидкість підключення до будь-якого потоку інформації. При цьому особливо важливим є те, що вибір робить сама людина. Екран дозволяє їй не лише знайомитись з традиційними культурами, але й моделювати варіанти минулого, сьогодення і майбутнього. Екранна культура, на відміну від попередніх типів культур, має більш широкий ареал розповсюдження і більш тісний зворотний зв'язок між контактуючими сторонами.

Природно, що однією з ключових категорій екранної культури є поняття «екрану», яке вже пройшло певний еволюційний шлях свого розвитку. Якщо на рубежі XIX–XX століть основним змістом нового поняття «*cinema*» (рухливе зображення) був рух, кінематика, то на рубежі XX–XXI століть з'являється термін «*screeneta*», що означає «екранне зображення». Неважливо, яким буде цей екран технологічно – головне, що на рубежі століть змінюється сама філософія екрану. Екран дає особливий аудіовізуальний зліпок реального світу або його більш опосередковане відображення в анімаційній чи комп'ютерній графіці. Зображення стає думкою, словом, символом. Взаємопроникнення факту та думки, спостереження та авторської позиції роблять зображення на екрані не просто копією реальної дійсності, але й носієм специфічного бачення.

Поширення екранної культури засобами кіно, телебачення, комп'ютера призвело до зміни картини світу, чільне місце в якій зайняв візуальний образ. Системно і синхронно поєднуючи звук і зображення, інтонації та рухи, форму і колір, екранна культура впливає на чуттєву сторону людини максимально близько до безпосередньо пережитої реальності. Зрозуміло, що можливість дистанційної трансляції інформації посилює ці характерні риси екранної культури. Друковане слово відступає під натиском відеоряду, але, з іншого боку, екранна культура здатна багаторазово посилювати можливості книжкової: комп'ютерна грамотність розширює рамки доступу до будь-якої літератури, розкриває нові перспективи для розвитку освіти, адекватного динамізму сучасної цивілізації.

Екран з самого початку був і є поліфункціональним: це не тільки розвага, а й просвітництво. Так, кінематограф забезпечує навчально-виховну функцію за допомогою хронікальних кінострічок, просвітницьких лекцій з кіноілюстраціями, навчальних кінофільмів; з появою телебачення до освітнього процесу залучилися навчальні програми, цикли навчальних телепередач, пізніше – освітні телеканали; комп'ютерні та інтернет-технології зумовили появу мультимедійних енциклопедій і навчальних

програм, розвиток освітніх сайтів і електронних бібліотек, забезпечили дистанційне навчання.

Комп'ютерний екран дозволяє здійснити не тільки освітню, але й самоосвітню діяльність. Інтернет, який зберігає великий обсяг інформації і здатний швидко її переробити, стає універсальним засобом самоосвітньої діяльності. Новітні інформаційні технології трансформують способи реалізації самоосвіти, забезпечуючи доступність інформації, полегшуючи її пошук, надаючи інструментальні засоби роботи з нею (логічні, математичні, статистичні та ін.) Завдяки комплексному використанню цих засобів, створюються умови для творчості, оптимізуються можливості і розширюються межі самоосвітньої діяльності [1, с. 112-113].

За рахунок створення комунікаційних мереж екранна культура дає можливість кожному спілкуватися з усіма і всім – з кожним. Як наслідок, виникає безліч джерел освіти: на роль авторитетного носія істинних знань тепер претендує безліч представників засобів масової комунікації. Учні все частіше виявляють, що у науки немає готових відповідей на всі їхні запитання, а знання, що викладаються викладачем (як представником науки) абстрактні, невизначені, суперечливі і часто не вписуються у контекст динамічної дійсності.

Виникла гостра освітня ситуація, коли «основною проблемою освіти стає не засвоєння величезного і постійно зростаючого обсягу знань або хоча б орієнтація в потоці все зростаючої інформації, а проблема прямо протилежна – отримання, створення, виробництво знання, якого немає, але потреба в якому назріла» [2, с. 30]. Виробництву нового знання і сприяє інформаційний обмін особистості з навколишнім її світом – обмін, який передбачає не лише засвоєння і віддачу, а й генерування нової інформації.

Цей процес, за Н. Череповською, має кілька фаз. Медіатексти, окрім розмаїття форм та змісту, є різними за загальним смисловим спрямуванням (пізнавальні, інформативні, художні, розважальні тощо), що передбачає актуалізацію вкрай важливої компоненти особистості – мотиваційної, яка передусе сприйманню та спрямовує його. Саме готовність особистості до споживання певної інформації (*перша* фаза) дозволяє їй фільтрувати загальні смислові медіапотоки, відбирати потрібне. Така готовність учня до сприймання медіапродукції є важливим підготовчим етапом, на якому актуалізуються духовні, культурні орієнтації особистості. Сприймання візуального медіатексту є *другою* – перцептивною – фазою, що обумовлена зоровою

активністю та передбачає первинний, згорнутий аналіз/синтез просторово-зорових характеристик візуального об'єкту. Третя фаза – означення об'єкту, його осмислення, розуміння – аналіз/синтез суті об'єкту. «Саме на основі цієї діяльності візуального сприймання-мислення медіаспоживач може оцінити медіатекст як за формою, так і за змістом та зробити загальний висновок щодо медіапродукту, оцінити його. Тобто візуальне медіасприймання становить когнітивну аналітико-синтетичну стратегію, яка передбачає ґрунтовний етично-естетичний аналіз образного матеріалу медіа та підводить до формування власного ставлення людини щодо даної інформації» [10, с. 352].

У такому медіа-спілкуванні спостерігається властивий традиційній культурі принцип збереження та передачі інформації. Однак, крім цього, сучасний екран демонструє не просто зображення, а *видовищне* зображення. М. Хренов називає екранне мовлення новою синтетичною видовищною формою, в якій, в силу нового способу сприйняття, здібність до механічної фіксації переростає у здібність включати елементи різноманітних видовищ у нові структури [9, с. 184-185]. Власне, з таким ефектом – інформаційним і видовищно-розважальним водночас – і з'явилися перші екранні зображення у кінці XIX століття. Як вказує Л. Саснкова, екран – в силу своїх специфічних рис – не може не бути видовищем: якщо знижується видовищність, зменшується і ступінь затребуваності екрану. Все, що відбувалось з екраном впродовж XX століття і що станеться далі, – це шлях удосконалення видовищного ефекту [7, с. 57]. Цю думку підтримує А. Костіна, стверджуючи, що культура останніх десятиліть не просто стає видовищною, візуальною, вона «розрахована на існування в екранних формах, що передбачає не реальну, а віртуальну співучасть, і переведення цієї суттєвої складової структури видовища у віртуалізований простір і буде складати сутність майбутньої культури» [4, с. 197]. Продовжуючи думку, додамо: в тому числі, культурі педагогічної.

Отже, в освіті нового типу (у сучасному медіапросторі в умовах екранної культури) неминуча втрата викладачем провідної ролі, оскільки учень, як справжній суб'єкт освітнього процесу, сам визначає потрібність одержуваної інформації (але в цьому процесі викладач може – і повинен! – йому допомогти). Крім того, основним елементом навчального процесу стає не знання, а інформація, аналізуючи і засвоюючи яку, учень може вивільняти або генерувати необхідні йому нові знання. Таким чином, історія освіти, яка спочатку формувалася як історія педагогів та їх педагогічних теорій, трансформується в історію самих учнів.

Освітня сфера в сучасному медіапросторі характеризується постійним збільшенням обсягу інформації і швидким старінням професійних знань, що сприяє перетворенню освіти з *виду діяльності* (процесу навчання, обмеженого певним часовим етапом) у *вид життєдіяльності* (тобто, безперервну освіту), що триває в тій чи іншій формі впродовж всього соціально активного життя людини.

Література

1. Зборовский Г.Е. Образование как ресурс информационного общества / Г. Е. Зборовский, Е. А. Шуклина // Социологические исследования. – 2005. – № 7. – С. 107-113.
2. Ильин Г. В зеркале собственной истории / Г. Ильин // Высшее образование в России. – 1997. – № 1. – С. 27-33.
3. Клейнер Ю. А. Устная традиция и письменная культура / Кафедра общего языкознания СПбГУ / Ю. А. Клейнер [Электронный ресурс]. – Режим доступа 9.11.2013: <http://www.genling.nw.ru/Staff/Kleiner/publicat/Ustn_trad.doc>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
4. Костина А.В. Теоретические проблемы современной культурологии: идеи, концепции, методы исследования / А. В. Костина. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 288 с.
5. Новые аудиовизуальные технологии: учеб. пособие / [отв. ред. К.Э. Разлогов]. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 488 с.
6. Познин В.Ф. Выразительные средства экранных искусств: эстетический и технологический аспекты: автореф. дис. ... д-ра искусствоведения: спец. 17.00.09 «Теория и история искусства» / Познин Виталий Федорович. – СПб., 2009. – 43 с.
7. Саенкова Л.П. Массовая культура: эволюция зрелищных форм / Л. П. Саенкова. – Минск: БГУ, 2003. – 123 с.
8. Федоров А.В. Словарь терминов по медиаобразованию, медиапедагогике, медиаграмотности, медиакомпетентности / А. В. Федоров. – Таганрог: Изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та, 2010. – 64 с.
9. Хренов Н.А. Телевизионные зрелищные формы и новая психологическая ситуация синтеза / Н. А. Хренов // Взаимодействие и синтез искусств: сб. ст. / [ред. кол.: Д. Д. Благой и др.]. – Л.: Наука, 1978. – С. 183-198.
10. Череповська Н.І. Психологічний аспект відеокультури в умовах медіа-інформаційного простору / Н. І. Череповська // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальная коммуникация». – 2008. – Т. 2 (60). – № 1. – С. 349-353.

Станиславская Екатерина Игоревна – доктор искусствоведения, доцент, профессор кафедры режиссуры Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств.
E-mail: conf-zr@ukr.net

**О СОСТОЯНИИ И ПЕРСПЕКТИВАХ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ
В СОВРЕМЕННОМ МЕДИАПРОСТРАНСТВЕ
В УСЛОВИЯХ ЭКРАННОЙ КУЛЬТУРЫ**

Аннотация. В статье сделан обзор основных типов культуры в контексте способов передачи информации (устная, книжная, экранная). Рассмотрены основные исторические типы педагогической коммуникации. Исследованы этапы эволюции экранной культуры (как составляющей медиакультуры) и особенности ее функционирования. Выявлены специфические черты и намечены перспективы развития образования в современном медиапространстве.

Ключевые слова: медиа, медиапространство, медиакультура, экран, экранная культура.

Stanislavska Kateryna – Doctor of Arts Sciences, Associate Professor, Professor of Stage Direction Department of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts.

E-mail: conf-zr@ukr.net

**STATUS AND PROSPECTS OF EDUCATION IN TODAY'S
MEDIA SPACE IN SCREEN CULTURE**

Summary. Formation of screen culture led to a new phase of human evolution – the transition to an information society. Screen culture intensifies the processes that shape public consciousness – including in education and training. Analysis of the literature showed that the phenomenon of screen culture (as part of media culture) in determining educational ideas and theories studied not enough. Before modern pedagogy is problematic task of creating appropriate educational techniques in screen media space.

The article presents an overview of the main types of culture in the context of methods of transmitting information, the basic historical types of educational communication, peculiarities of functioning and the stages of the evolution of screen culture. Screen is many functional: it is not only entertainment, but also education. Cinema provides the educational function with the chronicle and training films. TV offers educational channels. Computer technology led to the emergence of multimedia encyclopedias, development of educational sites and digital libraries.

Computer screen and the Internet make it possible to not only educational, but also self-educational activities. New information technologies provide access to information to facilitate its search, provide tools to work with it (the logical, mathematical, statistical).

Screen forms are likely to be the essence of the culture of the future, including teaching. The main element of the educational process is not knowledge, but information. Analyzing the information, the student can generate new knowledge. Thus, the history of education, which was originally formed as a history teacher and their pedagogical theories, transformed the history of students.

Key words: media, media space, media culture, screen, screen culture.